

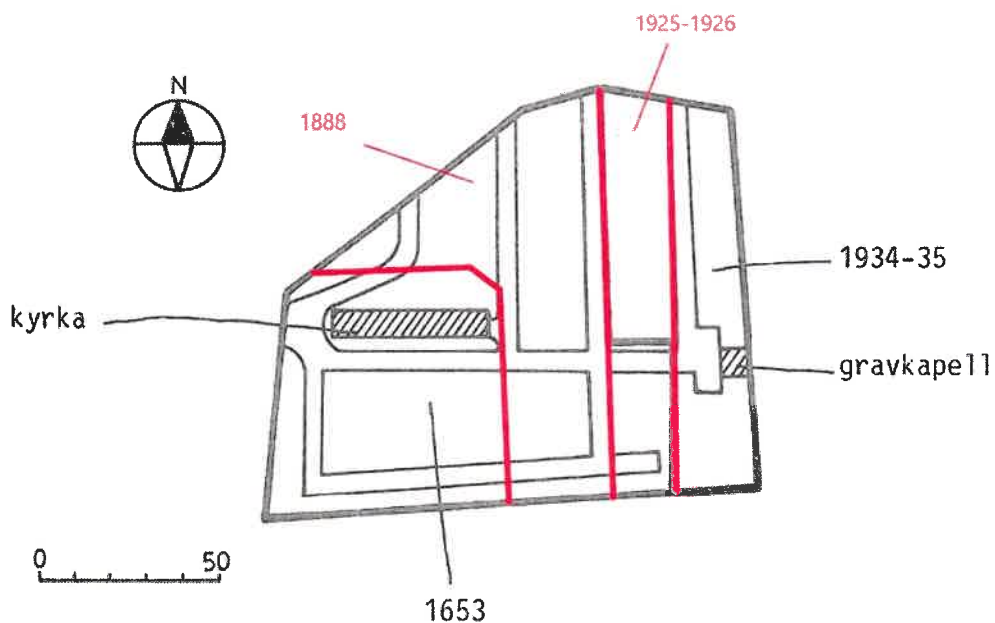
SUNNEMO KYRKOGÅRD

ALLMÄN BESKRIVNING

Fastighetsbeteckning:	SUNNEMO 1:31.
Befolkningstal:	år 1805: 1010, år 1900: 1982, år 1995: 841.
Tillkomst och utvidgningar:	1653 och utvidgad 1888, 1925-1926 och 1934-1935.
Gravskick och antal gravsättningar:	Kistgravar, urngravar och minneslund. 12 st gravsättningar/år.
Begravningsplatsens storlek:	1,2 ha.

Sunnemo kyrkogård och kyrka är belägna i mitten av den långsmala socknen som sträcker sig kring Lidsjön och Grässjön. Trakten har varit bebodd redan under förhistorisk tid vilket ett flertal lämningar, både boplatser, gravhögar och fångstgropar vittnar om. Lämningarna hittas främst längs de östra sjökanterna men även inne i det skogsklädda höjderna som omger sjöarna. Hemmanet Tutemo låg ett stycke söder om kyrkan och hade anor från medeltiden. År 1640 anlades en masugn vid älven på hemmanets ägor och detta kom att bli grunden för det lilla samhället som finns än idag. Det är även detta hemman som har gett upphov till socknens namn som från första början var Tutemo socken. Det utvecklades över tid och blev sedermera Sunnemo socken. Sunnemohyttan förvärvades av Uddeholmsverken under 1700-talet och var verksam fram till år 1887.

Idag står hyttruinen mitt i samhället som ett minne av en svunnen tid. Runt om i landskapet finns lämningar av äldre bytomter och gårdar som lagts ned då bebyggelsen istället kommit att förtätas kring socknens kärna.

Översikt över kyrkogården med tillägg av författaren, hämtad ur Begravningsplatser i Värmlands län 1988.

Spegelvänt fotografi taget av Karl Nyström. Bilden är odaterad men då den norra korsarmen finns kvar togs den före år 1935 då korsarmen togs bort. Digitaltmuseum.se id nr: 813_512

KYRKOÅRDENS HISTORISKA UTVECKLING

Sunnemo socken var från början en del av Råda församling. År 1651 fick man kungligt tillstånd att lämna Råda församling och istället bilda en egen. Därefter ansökte Johan Börjesson, borgmästare i Karlstad och mannen bakom Sunnemohyttan, om att få bygga en kyrka i socknen. Börjesson fick privilegium att bygga kyrkan och kom att bekostade arbetet själv. Kyrkan stod klar år **1653** och kallades vid den här tiden Tutemo capell.⁸¹ Efter uppförandet är det även troligt att där fanns en liten kyrkogård söder om kyrkan.

Under reparationsarbeten vid 1800-talets mitt lade man om golvet i kyrkan. Uppgifter gör gällande att man då fann rester av gravar under korgolvet.⁸² Troligen härstammar dessa gravsättningar från år 1653 fram till det tidiga 1800-talet. Under denna period var det nämligen vanligt att prästerna gravsattes inne i kyrkan. Men det var också möjligt för bygdens bemedlade att köpa en gravplats inne i kyrkobyggnaden, helst skulle den vara så nära koret som möjligt. Under reparationsarbetet kom korets golv att muras med tegel för att sedan kläs med plank. Efter detta genomfördes sannolikt inga fler gravsättningar inne i kyrkan.

Om kyrkogårdens första århundraden finns inte särskilt mycket information. I början var den inte särskilt stor och den omgärdades av en kyrkbalk. Uppgifter gör gällande att kyrkbalken låg strax intill kyrkan i öster och på den västra sidan ska landsvägen ha löpt alldeles intill kyrkporten.⁸³ Då man av tradition inte gjorde några gravsättningar norr om kyrkan på denna tid lämnar det ett mindre område i söder. Troligen motsvarade det ungefär dagens kvarter 1B och eventuellt delar av kvarter 1A.

År **1815** var balken av trä i dåligt skick och man beslutade att uppföra en ny av sten. Året därpå ålåg det varje hemman att uppbära 12 lass sten till dess uppbyggnad. Men denna uppmaning tycks inte ha haft önskad verkan då all sten fortfarande inte var framkörd år 1819. För att råda bot på situationen fattades ett beslut om vite för dem som inte uppbringade stenen till kyrkobalken. Först sex år efter (1821) att man hade fattat beslutet om att bygga en ny balk stod den färdig, 2 alnar bred och 2 ¼ alnar hög.⁸⁴

Problemen med kyrkmuren fortsatte dock. År **1839** var inhägnaden så pass dålig att församlingen kändes sig tvingad att utlysa böter för de sockenbor som lät sina kor beta på kyrkogården. Detta fick inte den effekt som önskats varpå bötesstraffet förnyades år 1843. Jan Andersson på hemmanet Björkil, intill kyrkan, fick därmed i uppgift att angiva dem som bröt mot regeln. Det blev bestämt att Andersson skulle få en viss del utav det fastställda bötesbeloppet som lön för mödan. Det finns även uppgifter som berättar om hålor och fördjupningar i gräset inne på kyrkogården som ställde till det vid likprocessioner men som även ansågs vanprydande och ovärdigt. För att fylla igen dessa hål och gropar tog man sand ifrån tomten där prästgården kom att uppföras, norr om kyrkan.⁸⁵

⁸¹ Lagerlöf, Nils (red.), *Sunnemo socken*, Sunnemo, 1953 s. 321.

⁸² Lagerlöf. *Sunnemo socken*, s. 322 f.

⁸³ Lagerlöf. *Sunnemo socken*, s. 326 ff.

⁸⁴ Lagerlöf. *Sunnemo socken*, s. 328 f.

⁸⁵ Lagerlöf. *Sunnemo socken*, s. 325 f.

Den västra delen av kyrkomuren flyttades troligen utåt någon gång mellan **1823-1853**. Skrivelsen kring detta är något oklar, därav tidsspannet. Det talas först om landsvägen som gick alldeles intill kyrkan i väster och att detta inte var värdigt en träkyrka sedan talas det om att den då nyligen lagda kyrkomuren i norr skulle tas ned och läggas om i rät linje 5-6 alnar (dvs 3-3,5m) från kyrkdörren.⁸⁶ Oavsett tycks den västra muren ha fått den sträckningen den har idag någon gång under denna period eftersom den ritats ut på detta vis på en laga skifteskarta över Björkils hemman som är daterad år 1853. På kartan syns den västra och den norra delen av kyrkomuren. Hörnen i nordväst och nordöst var sneddade och den norra muren löpte däremellan i en rät linje strax utanför kyrkans dåvarande korsarm. Kyrkogårdens norra del var enligt denna karta betydligt mindre än vad den är idag.⁸⁷ År 1823 fattades även ett beslut om att man skulle sätta upp en port framför kyrkdörren, denna utfördes i trä.⁸⁸

År **1856** lovade Uddeholmsbolaget och bruksägaren Herr Löjtnant Cronborg att de skulle bekosta två nya kyrkportar av järn. Det tog två år innan den västra sattes upp **1858**. Men när det kom till den norra porten så tog handlanden Per Håkansson saken i egna händer då tillverkningen dröjde. Historien förtäljer att Håkansson ska ha suttit på knä utanför kyrkporten med hatten i handen och tiggat pengar av besökarna. Dessa ska han sedan ha använt för att införskaffa en järnport som han lät sätta upp norr om kyrkogården intill den gamla landsvägen. Grinden ska enligt berättelsen ha satts upp utanför kyrkogårdsmuren, detta för att Håkansson ansett att det var där den nya kyrkogårdsmuren skulle läggas. I Sunnemos sockenbok citeras en hyllningsdikt till Håkansson som ska ha skrivits med anledning av kyrkporten.⁸⁹

*Wi portar här ha stått
Och länge usla warit
man in och ut har gått
Och mången här omfarit.*

*Men Gudilof den man
På oss också har tänkt,
Som will och gör och kan
Han nu oss ro beskänkt*

*Ett hån vi här ha stått
Åt oss har alla skrattat,
Det är den lön wi fått
Oss har ju svin – nedkastadt.*

*Nu efter kommit har
Af jern i ram så granna
Att de som nu omfar
De vill nu se och – stanna.*

*Wår bräcklighet de sett
Men icke tänkt derpå
Att wi dem tjenst betedt
Att oss nu byta å.*

⁸⁶ Lagerlöf. *Sunnemo socken*, s. 326 ff.

⁸⁷ Lantmäteristyrelsens arkiv akt: R71-4:3

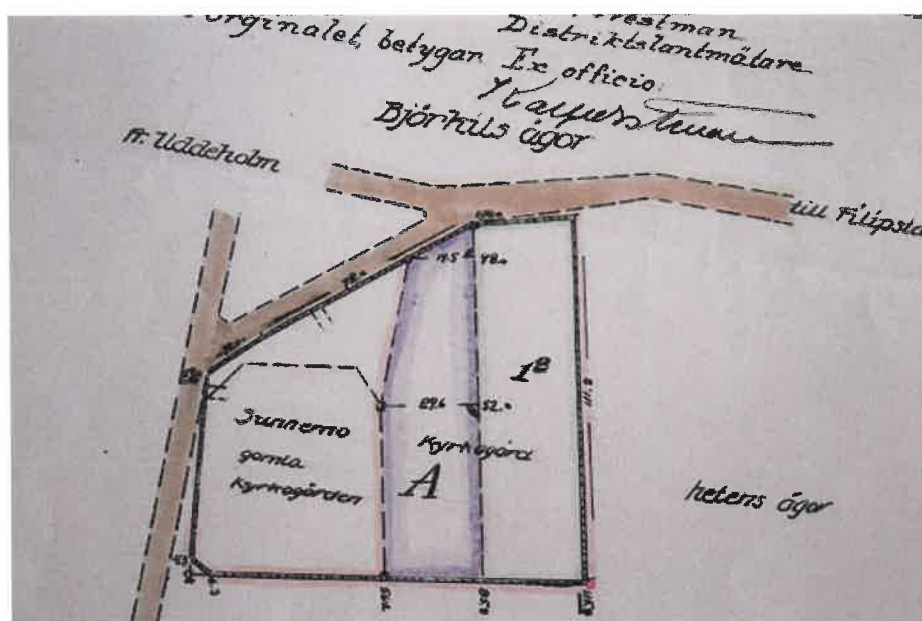
⁸⁸ Lagerlöf. *Sunnemo socken*, s. 326

⁸⁹ Lagerlöf. *Sunnemo socken*, s. 326 ff

Ändå fram till Per Håkanssons död, i juni 1862, stod sedan den norra kyrkogårdsporten utan mur där han hade satt upp den. På kyrkostämman senare samma år fattades ett beslut i ärendet. Kyrkogårdsporten skulle flyttas ett stycke bakåt och muren ett stycke framåt så att avståndet skulle bli ungefär detsamma som mellan kyrka och mur som det var på den västra sidan. Sannolikt var det då den norra kyrkogårdsporten fick den placering den har än idag.⁹⁰

Under de första århundradena hade kyrkogården troligtvis en ängslik karaktär med högt gräs och enstaka gravvårdar här och var. Faktum är att det finns uppgifter om att höslåttern på kyrkogården länge var en del av kyrkvaktarens lön. Sannolikt fanns där även mindre stigar fram till gravplatserna men inga anlagda gångar. År **1880** fick klockaren Eriksson i uppdrag att ta fram ett förslag till planering av kyrkogården där han även ombads staka ut lämpliga gångar.⁹¹ Av denna plan finns inga spår i kyrkoarkiven men troligtvis innebar den att man ämnade rusta upp kyrkogården och ge den en mer ordnad karaktär efter rådande ideal.

Den första utvidgning som det finns tydliga uppgifter om ska ha skett åt öster år **1888**. Utvidgningen skedde på ett stycke mark, omfattade 2724 kvm, som köptes av Uddeholmsbolaget.⁹² Det inköpta området innefattar ungefär dagens kvarter 2A-2C. Troligtvis innebar utvidgningen även att kvarter 1C, norr om kyrkan, togs i bruk. Att döma av de äldre gravvårdarna i detta kvarter påbörjades gravsättningarna omkring sekelskiftet 1800/1900. Avsöndringskartan togs fram först år 1934, och det var även då köpet avslutades. Av denna karta framgår också att kyrkogården hade utvidgats ytterligare åt öster vid denna tid (se bild på följande sida).

Utsnitt ur avsöndringskarta för fastigheten Tutmark 1¹. Figur A utgör det område som exproprierades från Uddeholm år 1890. Sunnemo kyrkoarkiv akt: Olb:1

⁹⁰ Lagerlöf. Sunnemo socken, s. 326

⁹¹ Lagerlöf. Sunnemo socken, s. 330

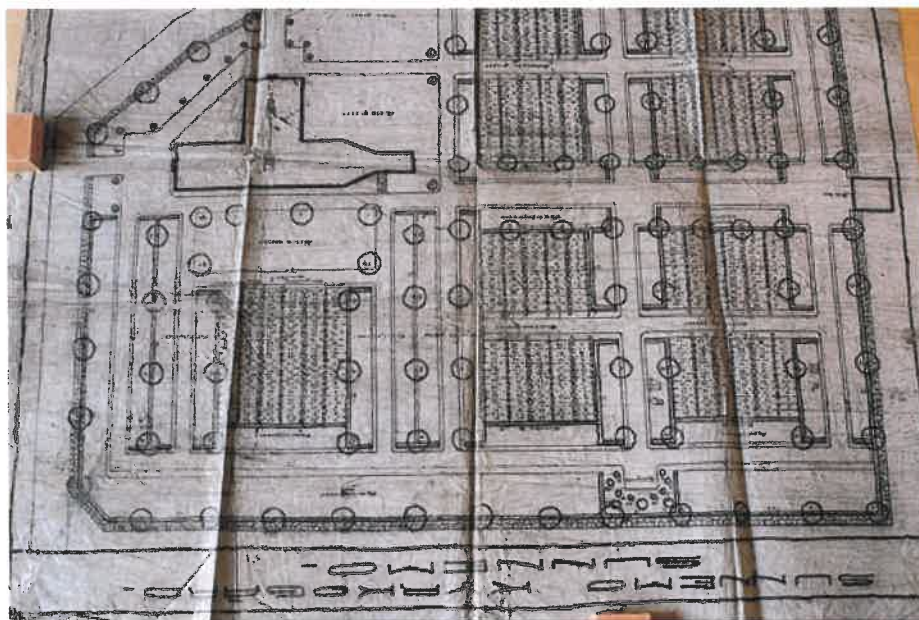
⁹² Lagerlöf. Sunnemo socken, s. 334, Sunnemo kyrkoarkiv akt:Olb:1

På kyrkostämman den 30:e maj **1904** fattades följande beslut: "Alla äldre träd å kyrkogården skulle borttagas och endast de planterade lönnarna lemnas kvar. Arbetet skulle verkställas i slutet av detta eller början av nästa år, och fick kyrkoföreståndaren i uppdrag att föranstalta härom. Om virkets användning skulle beslut fattas längre fram."⁹³ De äldre lönnarna på kyrkogårdens äldre delar, kvarter 1A-2C, bör med andra ord vara minst från denna tid.

Utvidgningen skedde omkring år **1925-1926** efter att kyrkostämman fattade beslut om utvidgning i augusti 1924. I protokollet från denna sammankomst framkommer att det lämnades fram två exemplar av en ritning för den tilltänkta utvidgningen.⁹⁴ Dessa ritningar finns tyvärr inte kvar men i protokollet finns trots allt viss information om den tilltänkta utvidgningen.

"I enlighet med kyrkorådets förslag hade å ritningarna området ifråga fått sin sträckning längs östra kyrkogårdsmuren med en bredd av 30 meter och med norra gränslinjen dragen efter landsvägen."⁹⁵

Områdets areal specificeras senare till omkring 3 330 kvm vilket motsvarar dagens kvarter 3A-3D, tillika området som benämns 1² på bilden ovan. Det framkommer även att kyrkostämman godkände de framlagda ritningarna med ett förbehåll, nämligen att gångvägen skulle anläggas efter friplatserna vid norra muren. (Med friplatser menar de sannolikt det som annars benämns allmänna gravplatser.) Stämman beslutade även att det skulle sättas upp ett staket längs den nya gränsen i öster.⁹⁶

Utsnitt ur Renoveringsplan för Sunnemo kyrkogård upprättad i oktober 1931.
Sunnemo kyrkoarkiv akt: Olb:1

⁹³ Sunnemo kyrkoarkiv akt: Kll:3

⁹⁴ Sunnemo kyrkoarkiv akt: Kll:5

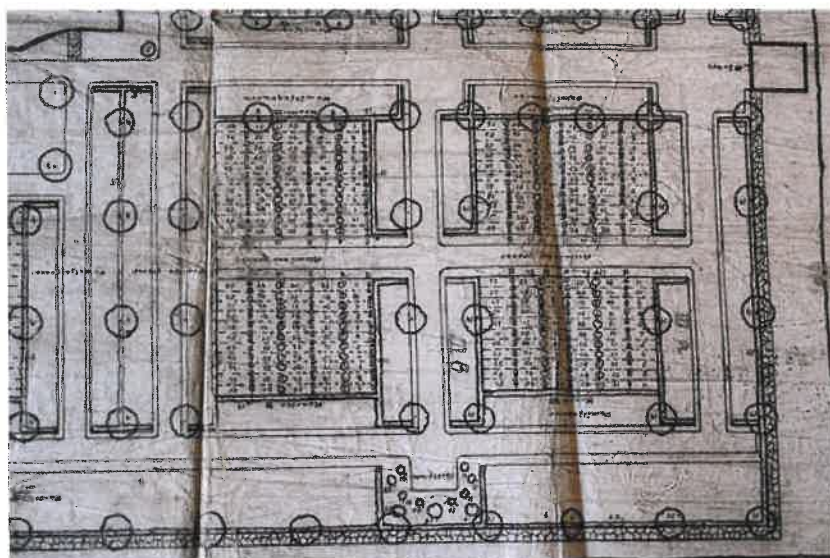
⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid.

Sunnemo kyrkogård genomgick stora förändringar under **1930-talets första hälft**. I beskrivningen till renoveringsplanen som togs fram av trädgårdskonsulent Edvard Jacobson, Karlstad, i oktober 1931 framkom följande vision för arbetena:

"Kyrkogården är ritad i arkitektonisk stil, vilken åsyftar, att genom häckar och en ändamålsenlig placering av det högre planteringsmaterialet, framkalla rumsverkan i anläggningen. Genom denna planläggning erhålles mera liv och grönska på kyrkogården, och den verkan av stenöken, som ofta uppstår med gravvårdar utan bakgrund, bortelemineras."⁹⁷

Av planen (se bild föregående sida) med tillhörande beskrivning framkom en kyrkogård med gångar runt kvarteren och familjegravar på bägge sidor. Bakom raderna av familjegravar skulle häckar planteras för att avskilja dem mot kvarterens inre delar. Häckarna skulle skötas "genom kyrkogårdsnämndens försorg" för att undvika att enskilda gravägare planterade vid sina gravplatser utan att ta hänsyn till angränsande vegetation. Dessa häckar skulle släppas upp till en höjd av 1,3 m och förslagsvis skulle det även planteras låga måbärshäckar mellan familjegravarna. De sistnämnda skulle dock hållas låga för att inte förstöra den rumsverkan som de höga häckarna skapat. Inga gravvårdar på familjegravarna fick överstiga häckens höjd och önskade gravägare ha en stenram kring graven ansåg Jacobson att förvaltningen skulle hänvisa dem till en särskild plats på kyrkogården där denna typ av grav tilläts för att inte förstöra gestaltningen i övriga kvarter.⁹⁸

Utsnitt ur Renoveringsplan för Sunnemo kyrkogård upprättad i oktober 1931. Här syns dagens kvarter 2AU och 3A samt den östra delen av kvarter 1C. Här framkommer visionen med de rumsskapande häcksystemen som omgärdar kvarteren och gångarna är betydligt fler jämfört med idag. I bildens övre högra hörn syns ett bårhus inritat. Bårhuset fanns inte vid denna tid men det var på denna plats som man tänkte uppföra det inom en snar framtid. Sunnemo kyrkoarkiv akt: Olb:1

⁹⁷ Sunnemo kyrkoarkiv akt: Olb:1

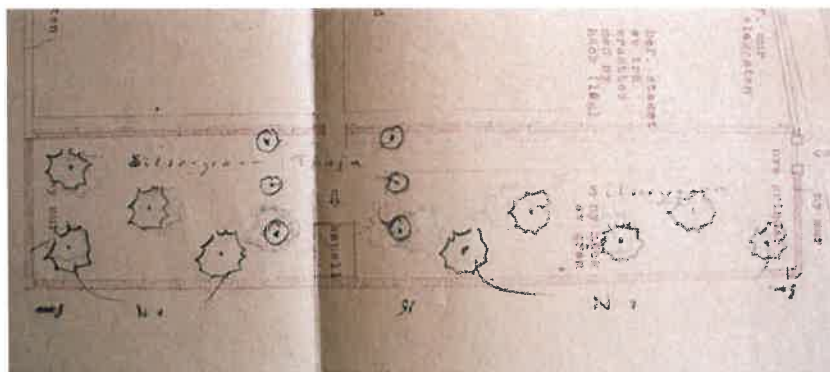
⁹⁸ Ibid.

Inne i kvarteren som omgärdades av familjegravarna skulle de finnas allmänningar. Även här hade Jacobsson planer på att försköna miljöerna. För att bryta av de stora gräsfälten var avsikten att byta ut varannan plattgång mellan gravraderna med en rad av låga blomsterbuskar.

Buskarna skulle även fungera som en bakgrund för gravvårdarna för att inga baksidor skulle synas. Tanken var att besökaren skulle kunna läsa inskriptionerna från två gravrader längs varje gång. Jacobsson vände sig även emot gravkullar i dessa kvarter då hans erfarenhet var att de "...alltid förbrännas i solen och framför allt omöjliggör den allmänna skötseln...". Han föreslog att varje rad skulle jämnas och besås med gräs efter att gravsättningarna var färdiga, därefter skulle de anhöriga ha möjlighet att anlägga en liten rabatt framför gravvårdarna om de ville sköta gravplatsen.⁹⁹

I kyrkogårdsnämndens stadgar från år 1931, reviderade 1936, framkom att man hade tagit en rad beslut som skulle komma att styra utformningen av gravplatser framöver. Dessa innebar bland annat att man fick lämna in en ansökan om tillstånd till nämnden för att få lov att ha en gravplats med gravkulle. Vad gäller gravvårdar eller andra gravanordningar skulle "...de vara ur skönhetssynpunkt tillfredställande och harmoniera med sin omgivning.". Ingen gravvård eller gravanordning fick heller sättas upp utan att de anhöriga först sökt tillstånd och fått det beviljat av nämnden. Detta tillstånd skulle sedan visas upp för kyrkvaktmästaren när gravvården sattes upp. De hade även tankar kring vad som var god gravvårdarkultur vilket de uttryckte på följande vis: "Gravvårdens värde ligger icke i dess dyrbarhet utan i dess harmoniska samband med omgivningen, dess konstnärliga utformning samt den personligt innerliga prägel, som inskriptionen kan giva. Där dyrbarare gravvård önskas ernås i allmänhet bättre resultat, om kostnaderna nedläggs mera på vårdens konstnärliga form och utförande än på dess storlek och massa."¹⁰⁰

För de allmänna kvarteren fanns en rekommendation om att endast träkors skulle sättas upp, men nämnden kunde ge tillstånd för gravvårdar av sten eller järn i undantagsfall.¹⁰¹

Utsnitt ur ritning över utvidgning och placering av bårhus/kapell upprättad av arkitekt Tor Engloo april 1935. Sunnemo kyrkoarkiv akt: Olb:1.

⁹⁹ Sunnemo kyrkoarkiv akt: Olb:1

¹⁰⁰ Ibid.

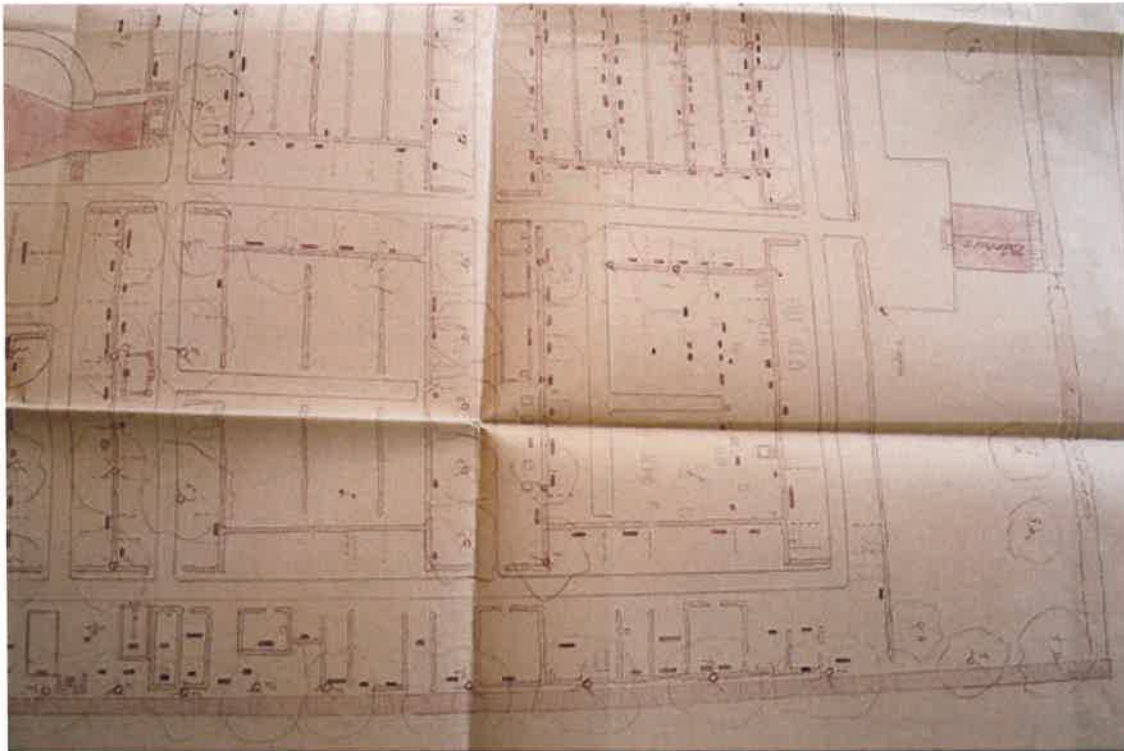
¹⁰¹ Ibid.

När man påbörjade arbetena med bårhusets uppförande upptäcktes det att krävdes omfattande dräneringsarbeten på den plats som först var planerad. Lösningen blev att byggnaden flyttades omkring 10 meter längre öster ut. Byggnaden stod färdig år **1934** och den uppfördes av byggmästare J.A. Hartling, Sunnemo, efter ritningar av byggmästare C.E. Eriksson, Uddeholm. Året därpå, 1935, gjordes anläggningsarbetena omkring bårhuset som efter ett par olika förslag resulterade i en utvidgning av kyrkogården med omkring 1500 kvm. Under dessa arbeten byttes trästaketet längs den östra sträckningen ut mot häck och den avgränsande granhäcken planterades längs den nya yttre gränsen. På ritningen ovan finns vegetation i form av silvergranar och thujor inritade i efterhand. Sannolikt var detta ett planteringsförslag som församlingen själva tagit fram. Troligen genomfördes inte detta i sin helhet, men på senare kartmaterial syns en del träd längs med ytterkanterna inritade i detta område. Idag finns inga silvergranar men däremot thujor strax norr om bårhuset och på rad intill den norra muren.¹⁰²

Stora delar av 1931 års renoveringsplan genomfördes på kyrkogården och mycket finns kvar än idag. Exakt vad som utfördes eller inte är svårt att veta då mycket kan ha försvunnit under de närmare 90 åren som förflutit sedan dessa arbeten. Men år **1966** upprättades en uppmättningsritning över kyrkogården så som den såg ut vid denna tid. Och av denna ritning framkommer att Jacobsons plan genomförts i stort. Den stora strukturen med familjegravarna kring allmänningarna och de rumsbildande häcksystemen hade anlagts. Flera familjegravar hade omgärdande häckar, stenramar eller järnstaket, framför allt söder om kyrkan men även i de östra och de norra delarna. Bårhuset var på plats men ingen redskapsbod hade anlagts. Troligen uteblev denna helt. På ritningen finns 13 stycken järnkors inritade och 9 stycken träkors. Järnkorsen stod främst på familjegravar söder om kyrkan medan merparten av träkorsen stod i allmänningarna.¹⁰³

¹⁰² Sunnemo kyrkoarkiv akt: Olb:1

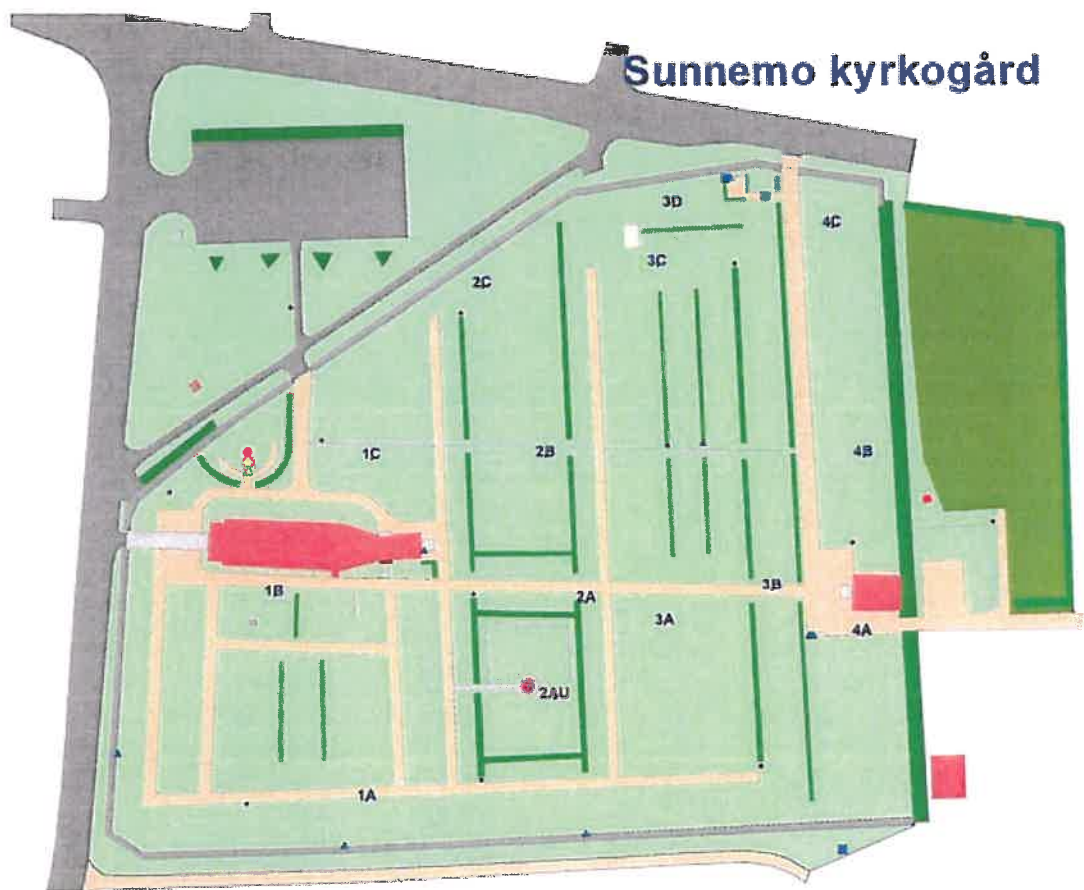
¹⁰³ Ibid.

Utsnitt ur Uppmätningsskarta över Sunnemo kyrkogård upprättad 1966. Här syns kvarter 2AU och 3A samt den östra delen av kvarter 1C. Av denna bild framkommer vilka delar av renoveringsplanen som genomfördes i dessa kvarter, jämför med utsnitt ur renoveringsplanen. I bildens högra del syns också att bårhuset flyttades ut och att kyrkogården därmed utökats ett stycke åt öster. Sunnemo kyrkoarkiv akt: Olb:1

1967 genomfördes renovering av Sunnemo kyrkogård samt iordningställande av kyrktorget med parkeringsplats efter plan framtagen av trädgårdsarkitekt Samuel Kaldén. Under dessa arbeten tog man fram ny numrering av gravkvarteren eftersom den gamla var ofullständig och oklar på många ställen. Andra förändringar som planen innehöll var nedtagning/nyplantering av träd, vissa grusgångar skulle läggas om till gräs med plattstig, nya buskplanteringar samt en fastare utformning av parkeringsplatsen. Kaldén avslutar arbetsbeskrivningen med följande uppmaning: "Såväl telefonkiosken som mjölkbordet bör avlägsnas från kyrkoparken." I avsyningsprotokollet från augusti 1968 framkommer dock att telefonkiosken står kvar men att den sedermera ska nås via en plattstig direkt från landsvägen. Senare avslutar han med uppmaningar kring hur gravar och gravvårdar bör utformas. Gravarna placeras i gemensam gräsmatta och med blomrabatter vid de enskilda gravvårdarna. För kyrkogårdens samtliga kvarter menade han att ytterligare stenramar eller häckar kring gravplatser givetvis inte skulle få förekomma. Vad gäller gravvårdarnas höjd kunde de vara högre om det stod mot en häck eller träd rad jämfört med att de stod fritt i en gräsmatta, 1,2 respektive 0,7-1,0 meter. Kors av trä och järn, då särskilt smidesjärn, ansåg han lämpa sig särskilt väl på just denna kyrkogård. Han förordar även liggande gravhällar eller namnplattor då dessa var diskreta tilltalade gravvårdstyper som mycket väl kunde placeras inom alla kyrkogårdens kvarter. Arbetet utfördes av Trädgårdsanläggare Birger Carlsson, Hagfors Markplaneringsbolag.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Sunnemo kyrkoarkiv akt: Olb:1

Karta från kyrkogårdsförvaltningen i Hagfors.

KYRKOGRÅDEN IDAG

Kvartersbeskrivning

Kvarter 1A

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens västra och södra del. Det sträcker sig längs med kyrkogårdsmuren från entrén vid kyrkporten ned till det sydvästra hörnet och vidare österut fram till kvarter 4A. Kvarteret avgränsas av kyrkogårdsmuren i väster och söder och av grusade gångar i norr och öster. Gravvårdarna är placerade ut mot gångarna. Längs den västra muren står de i en rad medan de står mer oregelbundet i enkla och dubbla rader längs den södra muren.

Gravvårdarna är av varierande ålder och utformning. De härstammar från 1800-talets mitt och framåt. Ett stort antal gravvårdar är utförda i gjutjärn, sannolikt vid Sunnemohyttan. I övrigt är gravvårdarna utförda i granit, diabas, sandsten, kalksten eller smidesjärn. Två av gravplatserna har omgärdande stenramar.

Längs kvarterets södra och västra sidor står lönnar på rad innanför muren. De utgör en del av en äldre trädkrans, men merparten av dessa träd är planterade på senare tid. Två äldre lönnar finns dock kvar i det sydvästra hörnet. Vid de några av de enskilda gravplatserna finns planteringar med

framförallt sommarblommor men det förekommer även funkia.

Kvarter 1B

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens sydvästra del, väster om kyrkan. Kvarteret avgränsas av grusade gångar i alla väderstreck. Genom kvarteret löper även flera grusade gångar. Gravvårdarna står i nord-sydliga rader sånär som en som står i öst-västlig riktning med gravvårdarna mot den södra gången.

Gravvårdarna är av varierande ålder och utformning. De härstammar från 1800-talets mitt och framåt. De är utförda i granit, diabas, gjutjärn eller sandsten. Två av gravplatserna har stenram varav en av dem har omgärdande staket.

I kvarterets västra del finns två rader med björkar, såväl yngre som äldre träd, och i den västra delen finns två yngre björkar på rad. I kvarteret finns även tre stycken klippta rygghäckar av oxbär i nord-sydlig riktning. Vid flera enskilda gravplatser finns planteringar med framförallt sommarblommor men det förekommer även funkia och thuja.

Kvarter 1C

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens västra del, norr om kyrkan. Det avgränsas av grusade gångar i öster, väster och söder. Längs den norra sidan står kyrkogårdsmuren av sinnersten. Vid det nordvästra hörnet ligger entrén med anslutning till parkeringsplatsen. Gravvårdarna är placerade i nord-sydliga rader.

Gravvårdarna är av varierande ålder och utformning och några av dem har troligen varit uppsatta på allmänna gravplatser. De härstammar från tidigt 1900-tal till 1900-talets mitt och är utförda i granit eller diabas.

I kvarterets södra del intill kyrkan står en hängbjörk och en högvuxen thuja. Intill muren i norr står en äldre och en yngre lönn. Vid ett fåtal gravplatser finns planteringar med sommarblommor.

Kvarter 2A

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens mitt. Det består av fyra rader där gravvårdarna står vända mot grusade gångar. Kvarterets rader omgärdar kvarter 2AU, rygghäckar avgränsar mellan kvarteren. Några gravvårdar har troligen varit uppsatta på allmänna gravplatser.

Gravvårdarna är av varierande ålder och utformning. De härstammar från 1890-talet och framåt. De är utförda i granit, diabas, kalksten, smidesjärn eller gjutjärn.

Kvarterets gravvårdar står mot klippta rygghäckar av oxbär. Längs den västra sidan står två lönnar på rad. Vid de enskilda gravplatserna finns planteringar med framförallt sommarblommor.

Kvarter 2AU

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens mitt. Det omgärdas av klippta oxbärshäckar med kvarter 2A bakom. Kvarteret nås från väster via en mönsterlagd plattgång av skiffer som leder fram till en kontemplationsplats i kvarterets mitt. Gången kantas av thuja och den centrala platsen omgärdas av hängkaragan. I dess mitt finns en mindre fontän placerad i en rund perennrabatt. Vid fontänen finns även ett äldre smideskors placerat.

Gravvårdarna är från 1970-talet och framåt. De är utförda i granit, diabas, smidesjärn eller gjutet material. Vid flertalet enskilda gravplatser finns planteringar med framförallt sommarblommor, men det förekommer även funkia, ormöga, kärleksört och silvergran (mindre sort).

Kvarter 2B

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens mitt. Det är fyrkantigt till formen och avgränsas av grusade gångar i öster, väster och söder. I norr angränsar det till kvarter 2C, en plattstig skiljer dem åt. Kvarteret är utformat med familjegravar vända mot de grusade gångarna och i den inre delen står gravvårdarna i nord-sydliga rader. I den inre delen har det tidigare funnits allmänna gravplatser.

Gravvårdarna är av varierande utformning och ålder, och härstammar från 1910-talet och framåt. De är utförda i granit, diabas eller smidesjärn. Liggande gravvårdar förekommer, främst som tilläggstenar.

Längs kvarterets östra sida står två äldre lönnar och längs dess västra sida står ytterligare en lönn. I kvarterets mitt löper en nord-sydlig rad med rönn. Bakom familjegravarna i öst, väst och söder står klippta rygghäckar av oxbär. Vid flera av de enskilda gravplatserna finns planteringar med framförallt sommarblommor men det förekommer även funkia.

Kvarter 2C

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens norra del, öster om kyrkan. Det avgränsas av grusade gångar i öster och väster. I norr avgränsas det av kyrkogårdsmuren, uppförd i sinnersten, och i söder angränsar det till kvarter 2B men en plattstig som skiljer dem åt. Gravvårdarna är placerade i nord-sydliga rader. Några av gravvårdarna har troligen stått på allmänna gravplatser.

Gravvårdarna är av varierande utformning och ålder, och härstammar från tidigt 1900-tal och framåt. De är utförda i granit, diabas, labrador, smidesjärn eller gjutet stenmaterial.

Längs kvarterets västra sida står en rad med yngre lönnar. I norr och i öster står två äldre lönnar. I kvarterets mitt löper en rad med rönn. I öster och väster står klippta oxbärshäckar, dessa är rygghäckar med en gravrad på vardera sidan. Vid flera av de enskilda gravplatserna finns planteringar med framförallt sommarblommor men det förekommer också kärleksört och thuja.

Kvarter 3A

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens sydöstra del. Det är kvadratisk till formen och avgränsas av grusade gångar i norr, söder och väster. I öster står en klippt oxbärshäck som angränsar till kvarter 4A. Kvarteret är utformat med familjegravar vända mot gångarna och i den inre delen står gravvårdarna i nord-sydliga rader. I den västra raden med familjegravar finns två gravplatser som omgärdas av stenramar. I den östra delen fanns tidigare en allmänning. Flera av dessa gravplatser har upplåtits som familjegravar under 1900-talets andra hälft och många äldre gravvårdar har troligen plockats bort genom åren. Trots detta finns ett flertal gravvårdar som tidigare stod på allmänna gravplatser kvar.

Gravvårdarna är av varierande utformning och ålder, och härstammar främst från 1920-1940-talet. Yngre gravvårdar förekommer dock. De är utförda i granit, diabas eller järn.

Bakom den västra raden av familjegravar står en rad med björkar. I den östra delen av kvarteret finns två klippta oxbärshäckar, rygghäckar åt tre gravrader. Vid flera enskilda gravplatser finns planteringar med sommarblommor.

Kvarter 3B

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens östra del. Det är rektangulärt till formen och avgränsas av grusade gångar i öster, väster och söder. I norr angränsar det till kvarter 3C, en smal plattstig skiljer dem åt. Kvarteret är utformat med familjegravar placerade längs de norra och södra grusgångarna. I den inre delen av kvarteret är gravvårdarna placerade i nord-sydliga rader och här fanns tidigare en allmänning. Flertalet av dessa gravplatser har upplåtits som familjegravar under 1900-talets andra hälft, men det finns dock ett fåtal gravvårdar kvar som vittar om den tidigare allmänningen.

Gravvårdarna är av varierande ålder och utformning, liggande vårdar förekommer främst som tilläggstenar. De härstammar från 1930-talet och framåt och är utförda i granit, diabas, trä eller järn.

Längs den norra raden med familjegravar står en rad med björkar. I kvarterets mitt och längs den västra sidan står rader av oxel. I kvarteret finns fyra nord-sydliga klippta rygghäckar av oxbär. Vid flertalet enskilda gravplatser finns planteringar med framförallt sommarblommor men det förekommer även funkia, vivor och kärleksört.

Kvarter 3C

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens östra del. Det är fyrkantigt till formen och avgränsas av grusade gångar i öster och väster. I norr angränsar det till kvarter 3D och i söder angränsar det till kvarter 3B, en plattstig skiljer dem åt. I den östra delen av kvarteret finns en gravrad med vårdar som likt dem i en allmänning endast har en gravsättning per plats. Denna rad härstammar dock från 1950-1960-talet då allmänna gravplatser avskaffats.

Gravvårdarna är framför allt låga och breda men det förekommer enstaka högsnala vårdar. De härstammar från främst från 1950-talet och framåt och är utförda i granit, diabas eller trä.

Bakom den västra gravraden står en rad med björkar. Längs den östra sidan och i kvarterets mitt står rader av oxel. I kvarteret finns fyra klippta, nord-sydliga rygghäckar av oxbär. Vid flera av de enskilda gravplatserna finns planteringar med framförallt sommarblommor men det förekommer även funkia.

Kvarter 3D

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens nordöstra del. Det är ett litet avlångt kvarter med familjegravar i två öst-västrliga rader samt en kortare nord-sydlig rad längst i väster. Kvarteret angränsar till kvarter 3C i söder och kvarter 2C i väster och i norr avgränsas det av kyrkogårdsmuren. I kvarteret finns en gravplats som omgärdas av ett järnstaket.

Gravvårdarna är av varierande ålder och utformning, men de är framförallt låga och breda. De härstammar från 1930-talet och framåt och är utförda i granit, diabas eller smidesjärn.

Längs den norra sidan, intill muren, står två stora björkar. I kvarterets mitt löper en öst-västlig rygghäck av klippt oxbär. I häcken står även två oxelträd på rad. I den nordöstra delen finns en servicestation som avgränsas av en klippt oxbärshäck. Vid flera av de enskilda gravplatserna finns planteringar med sommarblommor.

Kvarter 4A

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens sydöstra hörn och är rektangulärt till formen. Det avgränsas av en klippt granhäck i öster, av kyrkogårdsmuren uppförd i sinnersten i söder och av en grusad gång i norr. I väster angränsar det till kvarter 3A, en klippt oxbärshäck skiljer dem åt. Norr om kvarteret finns kyrkogårdens bårhus och i det nordvästra hörnet finns en servicestation.

Kvarteret har ännu inte tagits i bruk och utgörs av en gräsmatta med två nord-sydliga trädrader av rönn. I söder står en yngre lönn som är en del av en yngre trädrad som står längs den södra kyrkogårdsmuren.

Kvarter 4B

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens östra del, norr om bårhuset. Det är rektangulärt till formen och avgränsas av en högre klippt häck i öster och en grusad gång i väster. I norr angränsar det till kvarter 4C. Gravvårdarna står i tre stycken nord-sydliga rader, vända mot väster.

Det finns viss variation i gravvårdarnas utformning och de härstammar främst från 1980-1990-talet. Yngre gravvårdar förekommer dock. De är utförda i granit, diabas eller smidesjärn.

I öster står en klippt granhäck och i söder, mot bårhuset, står två höga thujor. Vid flera av de enskilda gravplatserna finns planteringar med sommarblommor.

Kvarter 4C

Kvarteret är beläget i kyrkogårdens sydvästra hörn. Det är avlångt till formen och avgränsas av en högre klippt häck i öster, en grusad gång i väster och av kyrkogårdsmuren av sinnersten i norr. I söder angränsar det till kvarter 4B. Gravvårdarna står i tre stycken nord-sydliga rader, vända mot väster.

Det finns viss variation i gravvårdarnas utformning och de härstammar från 1970-1990-talet. De är utförda i granit, diabas eller trä.

I öster står en klippt granhäck och i norr står sex stycken thujor på rad innanför muren. Tre av thujorna är troligen äldre och av en annan sort då storleken och växtsättet skiljer sig. Vid flera av de enskilda gravplatserna finns planteringar med framförallt sommarblommor men det förekommer även kärleksört och funkia.

Minneslunden

Minneslunden är belägen i kyrkogårdens nordvästra del norr om kyrkan och väster om kvarter 1C. Den är närmast oval till formen och är anlagd intill den norra kyrkogårdsmuren som även avgränsar den åt norr. Från muren löper två högre, klippta häckar av thuja i bågar. Dessa skärmar av minneslunden och har en rumsskapande verkan. Intill muren i norr finns en äldre lönn vars bladverk bidrar ytterligare till den rumsliga känslan i minneslunden. Mitt i söder finns en öppning mellan de två häckarna och därifrån löper grusade gångar in längs häckarnas insidor. Jordningsytan finns innanför de grusade gångarna och består av en klippt gräsmatta.

I minneslundens mitt finns en rund rabatt som smyckas efter säsong. Bakom denna finns ett högre smideskors och framför den ett ställ för vaser, utfört i svartmålat järn. Mitt för entrén finns en liggande stenplatta av granit med inskriptionen *MINNESLUND 1993*.

Entréer och omgärdning

Kyrkogården nås huvudsakligen via tre entréer, en mitt för kyrkporten i väster och två längs den norra sidan. Alla tre är försedda med grindar och grindstolpar. Entrén i väster och entrén i nordväst liknar varandra även det finns vissa skillnader i utformningen. Vid den västra entrén finns stora kallmurade grindstolpar uppförda i huggen sten med olika fraktioner. Dessa avtäckts av torv och mossor. Dubbelgrinden är utförd i svartmålat gjutjärn och utformad i nygotisk stil. Över grinden finns en båge som kröns av ett kors, även den är utförd i svartmålat gjutjärn och utformad i nygotisk stil. Båden har dekor på både över och undersidan.

Västra entrén.

Nordvästra entrén.

Entrén i nordväst har murade grindstolpar utförda med huggen sten och avtäckta av plåt. Dubbelgrinden är utförd i svartmålat gjutjärn och utformad i nygotisk stil. Över grinden löper en båge som kröns av ett kors, utförd i svartmålat gjutjärn och utformad i nygotisk stil. Denna båge har en enklare utformning jämfört med föregående då den saknar dekor på undersidan.

Nordöstra entrén.

Entrén i nord öst har kallmurade grindstolpar av huggen sten i varierande storlek. De avtäckts av torv och mossor. Den enkelt utformade dubbelgrinden är utförd i svartmålat smidesjärn. Grinden är dekorerad längs överkanten med årtalet 1935, tillika det år entrén uppfördes.

Kyrkogården omgärdas av stenmurar längs dess norra, södra och västra sida. Utformning och material varierar. Längs den västra sidan är den kallmurad i huggen sten av olika fraktioner. Den är avtäckta av sedum, men med tiden har en rad olika örter frösått sig på muren.

Västra muren med sedum och örter.

Längs den södra sidan är muren uppdelad i två delar. Längs den sydvästra sträckningen är den kallmurad av huggen sten och fältsten. Längs den sydöstra delen är den istället kallmurad av sinnersten. Hela sträckningen är dock avtäckt av torv och mossa med en rik örtflora.

Sydvästra muren av huggen sten och fältsten.

Sydöstra muren av sinnersten.

Den norra mursträckningen är delad i två likt den södra. Längs ett kortare stycke mellan den västra och den nordvästra entrén är den kallmurad av huggen sten. I övrigt är den kallmurad i sinnersten. Hela sträckningen är avtäckt med torv och har en rik örtflora.

Vegetation

Stora delar av kyrkogårdens vegetation härstammar från den renovering som genomfördes på 1930-talet. Men där finns dock vissa spår av en äldre trädkrans av lönn som löpte kring kyrkogården tidigare. Idag finns ett antal äldre lönnar dels längs med den södra och norra muren, dels längs grusade gångar i nord-sydlig riktning öster om kyrkan. Då dessa lönnar står längs två parallella gångar är det troligt att de vittnar om kyrkogårdens utvidgningar.

I den äldsta delen av kyrkogården, kvarter 1A-1B, finns tre stycken klippta rygghäckar av oxbär, äldre och yngre lönnar innanför kyrkogårdsmuren och nyligen planterade hängbjörkar i två rader i den inre delen. De äldre delarna norr om kyrkan är relativt öppna. Intill kyrkogårdsmuren står två äldre lönnar och i de inre delarna finns en hängbjörk och två höga thujor. Intill kyrkan finns prydnadsidégransbuskar och lägre thujor. I denna del av kyrkogården ligger även minneslundan med sina

bågformade klippta häckar av thuja.

Kyrkogårdens mittparti, kvarter 2A-3D, har ett stort häcksystem av klippt oxbär. Detta är ett resultat av 30-talets renovering som nämndes ovan. Vegetationen präglar hela området då häcksystemet är rumsskapande och ett flertal siktlinjer skapats med hjälp av växtligheten. Häckarna omgärdar vissa kvarter medan de fungerar som rygghäckar i andra. I detta område finns även ett flertal trädtrader av björk, oxel och rönn. Även dessa bidrar till den rumsliga känslan.

Kyrkogårdens yngsta del, längst i öster, har en mer öppen karaktär. Vegetationen utgörs här av en hög klippt granhäck längs hela den östra sidan som skärmar av mot den omgivande bebyggelsen. Intill den norra muren och bårhuset finns utsmyckande planteringar med höga thujor och i den södra delen av området, kvarter 4A, står två rader med rönn.

Byggnader

Kyrkan är belägen i kyrkogårdens nordvästra del. Den uppfördes år 1653, då med långhus, västtorn, vapenhus och sakristia. 1776 byggdes en korsarm på kyrkans norra sida. Kyrkan genomgick en stor reparation och ombyggnad 1934-1935. Arbetena innebar bland annat att den norra korsarmen togs bort, kyrkan kläddes återigen med spån efter att ha haft brädfodring under en längre period och de fyrkantiga fönstren byttes ut till rundbågade.

Bårhuset är beläget i kyrkogårdens östra del. Det uppfördes av byggmästare J.A. Hartling, ifrån Sunnemo, hösten 1934 efter ritningar som tagits fram av byggmästare C.E. Eriksson, i Uddeholm. Byggnaden har, likt kyrkan, spåntäckt sadeltak och fasad. Taket är tjärat och fasaden är målad med falurödfärg.

Ekonomibyggnaden är belägen utanför kyrkogårdens sydöstra hörn intill den höga granhäcken. Den uppfördes 1970-talet. Byggnaden har ett sadeltak med flack vinkel och fasaden är klädd med liggande träpanel. På norra sidan finns två svartmålade dubbelpportar av trä intill varandra.

Övrigt

Kyrkogårdens tre servicestationer har varierande utformning. Bakom sakristian och vid bårhuset är de enkelt utformade utan avskärmande växtlighet. Den tredje som ligger strax innanför den nordöstra entrén har däremot en omgärdande klippt oxbärshäck. Detta gör att den smälter in i omgivningen som präglas av ett rumsbildande häcksystem.

Enkla bänkar av smidesjärn med sits och ryggstöd av trä står utplacerade i minneslunden och vid den västra entrén.

INSKRIPTIONER OCH TITLAR

På Sunnemo kyrkogård finns en mängd titlar och inskriptioner. Traditionen att ange titel och/eller ortnamn tycks ha hållit i sig långt in på 1900-talet och därav förekommer det över hela kyrkogården. Men det är givetvis mer vanligt på de äldre gravvårdarna. I det här fallet beror det troligen på att merparten av de äldre gravvårdarna som finns kvar är de som var påkostade och resta över samhällets mer bemedlade.

Kyrkogårdens vanligaste titel är *Hemmansägaren* och den förekommer med äldre stavning samt förkortad på ett par olika sätt: *Hemmasegaren*, *Hemmansäg.*, *Hem.-äg.* och *Hem-äg.*. En annan titel som också har med mark och ägande att göra är *Åbon* och *Åbohustrun* som finns på två äldre hantverksmässigt tillverkade gravvårdar som liknar varandra. Gravvårdarna är resta över en make och hans maka som var åbor på Södra Lid. Ytterligare två titlar som berör detta ämne finns på kyrkogården, de är *Odalmannen* och *Arrend.*. Det sista är en förkortad form av arrendator.

Titlar som troligen har anknytning till verksamheten på Sunnemohyttan förekommer givetvis också. *Br:Patr.*, *Bruksförvaltaren*, *Bruksinspektorn*, *Gjutmästaren*, *Ingeniören* och *Smeden* är sådana exempel.

Titlar som vittnar om äldre yrken/företeelser eller äldre benämningar på yrken är *Häradsdomaren*, *Civiljägmästare*, *Färjkarlen*, *Vägmästare*, *Flygkaptenen*, *Fabrikören*, *Torparen*, *F. Nybyggaren*, *Provinsialläkaren*, *Linjeförman* och *Apteraren*. Den sistnämnda är en titel inom skogsbruket, det var en person som mätte upp kapställen på trädstammarna. Ytterligare titlar som har med skogsbruk och virkeshantering att göra är *Skogvaktaren*, *Skogv.*, *Sågaren* och *Brädgårdsarbetaren*.

Det förekommer också en rad olika titlar som vittnar om församlinglivet genom åren. På de äldre gravvårdarna från 1800-talets mitt till 1910-20-talet finns titlar såsom *Organisten*, *Klockaren* och *Skolläraren*, *Comminister* och *Kominister*. Bland de yngre finns ett antal gravvårdar med titeln *Kyrkovärden* men också en med *Kontraktsposten*.

Skolkantorn, *Lärare*, *Byskolläraren*, *Folkskolläraren* och *Folkskollärarinnan* är alla titlar som hör till byns skolväsende. Den sistnämnda förekommer tre gånger och är en av fyra olika kvinnliga titlar som finns på kyrkogården. De övriga tre är *Trotjänarinnan*, *Kontorist* och *Ackuschörskan*. Det sistnämnda är ett äldre namn för barnmorskan.

På kyrkogårdens äldre delar finns även ett antal gravvårdar från omkring 1950-1980-talet med titlar som vittnar om akademiska yrken eller högre studier. Bland dessa finns det även några personer som har flera titlar angivna. *Språkforskare i Lund*, *Läroverksadjunkten fil. Dr.*, *Lektor Kantor i Sunnemo Docent i Uppsala* och *Jur. Kand.*.

Utöver ovan nämnda titlar hittas även följande på kyrkogården: *Handlanden*, *Psykolog*, *Kommunalkamrer*, *Byggm.*, *Skräddaren*, *Skräddarmästare*, *Skomakaren*, *Lantbrukaren*, *Lantbr.*, *Bryggaren*, *Ritaren* och *Jungmannen*.

Sunnemo socken sträcker sig längs med ett långsmalt vattensystem med Rådasjön i norr som via ett tjärn mynnar ut i Lidsjön, vilken söderut övergår i Grässjön. Socken breder ut sig på bägge sidor och ortnamn från hela området kan ses på kyrkogårdens gravvårdar. Ortnamnen anges på både äldre och yngre gravvårdar och de kan hittas i alla kyrkogårdens kvarter.

Den trakt som omnämns flest gånger är Gräs som ligger söder om Sunnemo längs den östra sidan av Grässjön. Det finns även mer dem som angett mer specifikt i vilken del de hör hemma eller på vilken gård de har bott. Norra Gräs, Södra Gräs, Västra Gräs, Lilla Rud Gräs, Åsgärdet Gräs, Grässågen och Gräsviken är alla exempel på detta.

Trakten kring kyrkan har också haft en rik befolkning och dessa namn finns på flera gravvårdar. Tömtheden, Tömte, Björkil, Tutemo, Västra Tutemo, Sunnemo, Bäckheden och Högberg. Det finns även namn som troligen har anknytning till dessa gårdar men som ligger ett stycke ifrån dem, Björkilsäter, Tutemotorp och Brkiis ... t. Det sistnämna finns på en äldre hantverksmässigt tillverkad gravvård och är svårt att tyda men det skulle kunna vara en förkortning av Björkilstorp.

Norr om Sunnemo där Lidsjön möter Rådasjön ligger ett antal orter som finns på flera gravvårdar Lid Lidsbron, Övre lid, S. Lid, Nedre Lid, Nore torp, Nore och Tjärn. Söderut från Lidsbron ner mot Sunnemo ligger husen som på ett pärlband längs slutningen ner mot sjön. Leråsen och Lidsängarna är ortnamn från denna del av socknen.

Trakten väster om Sunnemo längs den västra sidan av Lidsjön och Grässjön finns också representerad på en rad gravvårdar. Duvenäs, Na Väsby, Väsby, Viljansbol, N. Viljansbol och Aspåsen. Det finns även ett namn, Duvnässäter, som troligen har anknytning till Duvenäs.

Andra ortnamn som också kan ses på gravvårdarna är: Kvistberg, Håkanbol, Mon, Hyttbacken, Kärnsnäs, Munkebol, Mangstorp, Bethult, Lillsjön, Sundängarna, Björngården, Svantjärn, Sund, Brodalen, Kyrktäppan, Kullsäter, Varntorp, Risbergsheden, Ängliden, Lyckbacken, Backa, Godåsen, Bogerud, Långåsen, Tingslövstorp, Vagnbrotorp, Tallbacken, Hagfors, Munkfors och Glava.

På gravvårdarna finns även andra typer av inskriptioner såsom bibel- och psalmreferenser eller de som är av ett berättande slag. På Sunnemo kyrkogård är referenser till bibeln eller psalmboken inte särskilt vanligt men det förekommer. Dav. 23 ps., Rom. 6.23 och Joh. 11.25. är sådana exempel. Men det finns även de gravvårdar där hela fraser är utskrivna istället för en referens eller de med kristna talesätt. *Till uppståndelsens morgon, Låter barnen komma till mig, och förmener dem icke; ty sådana hören guds rike till, Kristus är mitt lif och döden är min vinning* är några av dem som förekommer.

Bland inskriptioner av de berättande slaget är uppgifter om när och/eller vem som reste gravvården de som är vanligast. *Ett minne af hans efterlemnade maka, Maken reste vården, Wården rest 1912, Wården rest af hans maka 1912* och *Sunnemo hembygdsförening reste vården* är sådana exempel som även vittnar om äldre stavningsformer. Det finns även två gravvårdar vars inskriptioner vittnar om hur de gravsatta förolyckades. I bägge fallen handlar det om drunkningsolyckor.

HÄR HVIL: CARL FR. BIÖRLIN F^o 24/8 1824 HANS BARN TH F^o 1855
HILMA F^o 1857 CLARA F^o1860 ALLA DRUNKNADE 18 14/6 64

Ovan syns inskriptionen på ett av kyrkogårdens gjutjärnskors som står i kvarter 2A. Här framgår att Lars Gustaf Jansson dog 26 år gammal genom drunkning sommaren år 1894. Nedan syns metallplattan med inskription som sitter på ett smideskors i kvarter 3A. Korset är rest över Maria Stina Persson som dog i februari år 1932. Sannolikt begravdes hon i en av kyrkogårdens allmänningar. Ett likadant smideskors, rest samma år, med likadan utformning på inskriptionen står i en av allmänningarna på Gustav Adolfs kyrkogård.

SAMMANFATTNING AV KYRKOGRÅRDENS KARAKTÄRSDRAG

Sunnemo kyrka och kyrkogård är centralt belägna i det lilla samhället. Ett stycke väster om låg Tutemo hemman med anor från 1500-talet och vars namn gett upphov till dagens. Intill Grässjön om kring en kilometer nordväst om kyrkan finns dessutom gravhögar och boplatser som vittnar om att gravsättningar skett i närområdet redan under Förhistorisk tid. Tutemo hemman låg vid hyttälvens utlopp. Älvens namn vittnar om den hytta som anlades här under 1640-talets första år. Hyttan lade grunden till samhällets framväxt och järnbruket har under årens lopp satt sin prägel på kyrkogården. Relationen mellan kyrkan och bruket fanns redan från allra första början då det var Johan Börjesson som först anlade hyttan och därefter finansierade kyrkobyggnationen.

Kyrkan och kyrkogården ligger intill församlingshemmet och den gamla prästgården som numera är i privat ägo. I närområdet finns även livsmedelsbutik, skola och bostadsbebyggelse. Kyrkogården är anlagd på plan mark och närmast rektangulär till formen. Den breder ut sig söder och framförallt öster om kyrkan men det finns även ett litet område norr om. Bårhuset ligger längst i öster och ekonomibyggnad och ekonomigård ligger öster om kyrkogården utanför den höga granhäcken.

Kyrkogården utgjordes från början att ett mindre område söder om kyrkan. Under brukets blomstringstid kom befolkningen att växa och kyrkogården har därmed utvidgats i flera etapper genom åren. Den avgränsas till största delen av en kyrkogårdsmur, kallmurad och delvis uppförd i sinnersten. Kyrkogården har två olika karaktärer, dels en ålderdomlig prägel norr och söder om kyrkan dels en strikt och arkitektonisk struktur i öster. De ålderdomliga delarna präglas av ett flertal gravvårdar av gjutjärn och många högresta gravvårdar. Gravplatserna har dessutom en mer oregelbunden placering i delar om detta område vilket förstärker karaktären. Jämfört med de striktare delarna har den en öppen karaktär med färre häckar och träd söder och norr om kyrkan. Bland de träd som dock finns märks ett flertal äldre lönnar som stått i trädkransen. Den östra delen präglas i sin tur av ett rumsbildande häcksystem vars rumsverkan stärks ytterligare av trädrader där trädkronorna breder ut sig och bildar ett grönt tak. Genom detta område finns två tydliga siktlinjer i öst-västlig riktning, den ena löper från kyrkan till bårhuset och den andra sträcker sig genom gravkvarteren i nordöst.

Sinnerstenen som använts i muren, som sockel för gravvårdar och minnesmärket intill parkeringsplatsen samt kyrkogårdsportarna och gravvårdarna av gjutjärn vittnar om bygdens historia liksom hyttruinen. Dessa bidrar till att bibehålla brukskyrkogårdens karaktär.

LAGSKYDD

Begravningsplatsen är tillkommen före 1940 och skyddas därmed av kulturmiljölagens 4 kapitel 3 § som säger att "kyrkotomter som har tillkommit före utgången av år 1939 får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen." Tillstånd krävs alltid för utvidgning av tomten och för uppförande eller väsentlig ändring av byggnader, murar, portaler eller andra fasta anordningar på tomten. Detta skydd omfattar även de delar av kyrkogården som är tillkomna efter 1939. Vid frågor kring förändringar och tillstånd kontakta gärna Länsstyrelsen i Värmlands län.

Ovan syns delar av kvarter 1A med ett flertal gravvårdar av gjutjärn. Nedan syns en av kyrkogårdens vackra siktilinjer, denna sträcker sig från kvarter 3C fram till minneslunden.

ATT SÄRSKILT TÄNKA PÅ I FÖRVALTNING AV SUNNEMO KYRKOGRÅRD

Viktigt för helheten

- Mycket värdefulla gravvårdar, som är i församlingens ägo, får inte avlägsnas från befintlig plats, ändras eller återupplåtas.
- Värdefulla gravvårdar, som är i församlingens ägo, bör bevaras och bör inte avlägsnas från befintlig plats. När en gravanordning som klassats som värdefull är/bli återlämnad kan gravvården/gravplatsen återanvändas, exempelvis genom att man slipar ned inskriptioner och gör nya. Dekor bör dock sparas. I de fall där inskriptionen bedöms vara av kulturhistoriskt intresse bör återupplåtelse ske utifrån vad som bedöms lämpligt i varje enskilt fall. En möjlighet är att man vänder på gravvården och gör en ny inskription. På så vis bevaras inskriptionen till eftervärlden. I vissa fall kan originalstenen lämnas orörd och en ny liggande sten kan tillföras.
- Kyrkogårdsmuren är ett viktigt arkitektoniskt element, som både fysiskt och symboliskt avgränsar kyrkogården från omgivningen, och ska bevaras.
- De grusade gångarna bör bibehållas med befintlig sträckning och beläggning.
- Entréernas järngrindar ska bevaras och vårdas med traditionella material och metoder.
- Servicestationer bör vara noggrant planerade och placerade så att de ej skymmer eller inkräktar på gravplatser.

Viktigt för specifika områden/kvarter

- Söder om kyrkan – Den ålderdomliga strukturen med mer oregelbunden placering av de äldre gravvårdarna längs de öppna ytorna muren och delvis i gravfältet precis intill kyrkan är karakteriserande för denna del och ska bevaras. Nya gravvårdar bör anpassas till omgivande gravvårdar vad gäller storlek, form och material.
- Norr om kyrkan – Den ålderdomliga strukturen med mer oregelbunden placering av de äldre gravvårdarna i ett öppet gravfält är karakteriserande för området och ska bevaras. Nya gravvårdar bör anpassas till omgivande gravvårdar vad gäller storlek, form och material.
- Östra delen, kvarter 2A-3C - Strukturen med gravplatser vända mot gångarna och större gravfält med nord-sydliga gravrader är karakteriserande för denna del och bör bevaras.
Östra delen, kvarter 4B-4C – Strukturen med gravvårdar i nordsydliga rader vända mot väster är karakteriserande för området och bör bevaras.

Viktigt för vegetationen

- Den tidigare trädkransen av lönn och björk och dess två sträckningar åt öster är en viktig del av kyrkogårdens karaktär och ska bevaras.
- Det rumsverkande, klippta häcksystemet av oxbär med därtill hörande trädrader av oxel och rönn är karaktärsskapande i kvarter 2B-2C och 3B-3C och ska bevaras.
- De rumsverkande, klippta häckarna av oxbär i kvarter 2A är karaktärsskapande och ska bevaras.
- De rumsverkande, klippta häckarna i kvarter 3A bidrar till den rumsverkande karaktären i denna del av kyrkogården och bör bevaras.

- Den höga, klippta granhäcken längs kyrkogårdens östra sida är karaktärsskapande då den skärmar av mot omgivande bebyggelse och skapar rumslighet. Häcken bör bevaras.
- Äldre perenna växter vid enskilda gravplatser bör bevaras i möjligaste mån. De bör dock hållas efter så att de inte skymmer enskilda gravvårdar/gravplatser.

MYCKET VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR PÅ SUNNEMO KYRKOGRÅRD

Kvarter: 1A **Nr:** 13 **Tillkomst:** 1903
Karakterisering: Rest gravvård av diabas.
Inskription: ORGANISTEN KLOCKAREN OCH
SKOLLÄRAREN J. ERIKSSON *29/9 1829 †8/9 1903 OCH
HANS MAKAN ANNA ERIKSSON *13/12 1829 †13/12 1887
Urvalskriterier: Gravvårdens tidstypiska utformning
och placering längs ett av kyrkogårdens huvudstråk,
inskrift – titlar, miljöskapande.

Kvarter: 1A **Nr:** 18 **Tillkomst:** 1864
Karakterisering: Rest gjutjärnskors.
Inskription: HÄR HVIL: CARL FR. BIÖRLIN F^D 24/8 1824
HANS BARN TH F^D 1855 HILMA F^D 1857 CLARA F^D 1860
ALLA DRUNKNADE 18 1476 64
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning och placering
längs ett av kyrkogårdens huvudstråk, lokalhistorisk
material – gjutjärn, lokalhistoriskt värde – berättelsen
om den tragiska olyckan lever fortfarande kvar,
miljöskapande.

Kvarter: 1A **Nr:** 19 **Tillkomst:** 1862 och
1858
Karakterisering: Rest gravvård av gjutjärn och rest kors
av gjutjärn.
Inskription: Rest gravvård: HÄR HVIL: HANDLANDEN
PER HÅKANSON ASPÅSEN FÖDD 12/4 1798 DÖD 10/6
1862 PS.476V.3. Baksidan: HÄR HVIL: HUSTRUN MARIT
LARSDOTER PÅ ASPÅSEN FÖDD 9/12 1789 DÖD 10/1 1861
PS. 30. Rest kors: HUSTRUN KERSTIN HÅKANSDOT:R FRÅN
HÅKANBOL FÖDD 3/11 1830 DÖD 21/2 1858
Urvalskriterier: Gravvårdarnas utformning och placering
längs ett av kyrkogårdens huvudstråk, lokalhistorisk
material – gjutjärn, inskrift – titel och ortnamn,
miljöskapande.

Kvarter: 1A **Nr:** 21 **Tillkomst:** 1868
Karakterisering: Rest gravvård av gjutjärn.
Inskription: Framsida: HEMMANSEGAREN ERIK NILSSON FRÅN HÅKANBOL FÖDD 29/4 1828 DÖD 16/12 1868 ETT MINNE AF HANS EFTERLEMNAD EFTER MAKAN Baksidan: ENKAN JOHANNA OLSDOTTER FÖDD 2/6 1836 DÖD 1/2 1872
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning och placering längs ett av kyrkogårdens huvudstråk, lokalhistoriskt material – gjutjärn, inskription – titel och ortnamn, miljöskapande.

Kvarter: 1A **Nr:** 22 **Tillkomst:** 1868-1869
Karakterisering: Rest gjutjärnskors.
Inskription: H. HV. HÅKAN LARSSON I HÅKANBOL FÖDD 16/1 1786 DÖD 30/9 1868 HUSTRUN MARIT LARSDOTTER FÖDD 9/12 1789 DÖD 23/3 1869
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning och placering längs ett av kyrkogårdens huvudstråk, lokalhistoriskt material – gjutjärn, inskription – ortnamn, miljöskapande.

Kvarter: 1A **Nr:** 23-24 **Tillkomst:** 1871-1873
Karakterisering: Rest gravvård av sandsten med infälld kalkstensplatta för inskription. Murgrönsdekor huggen i relief på sandstenen.
Inskription: HÄR HVILA SYSTRANA HUSTRUN KLARA JANSBOTTER FÖDD DEN 28/8 1849 DÖD DEN 26/6 1871 MARIA JANSBOTTER FÖDD DEN 20/7 1844 DÖD DEN 18/8 1873 BÅDA FRÅN BJÖRKIL
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning – dekor i relief, material – sandsten och kalksten, inskription – ortnamn, gravvårdens placering längs ett av kyrkogårdens huvudstråk.

Kvarter: 1A **Nr:** 23-24 **Tillkomst:** 1867
Karakterisering: Rest gravvård av gjutjärn.
Inskription: Framsida: HEMMANSEGAREN JAN ANDERSSON BJÖRKIL FÖDD ½ 1808 DÖD 30/3 1867 PS. 468 V. 13.14 Baksidan: GUNILLA ANDERSSON FÖDD SONESDOTTER BJÖRKIL *13/10 1814 †23/12 1906
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning och placering längs ett av kyrkogårdens huvudstråk, lokalhistoriskt material – gjutjärn, inskription – ortnamn, miljöskapande.

Kvarter: 1A **Nr:** 27 **Tillkomst:** 1864 och 1853
Karakterisering: Två resta kors av gjutjärn.
Inskription: Högra korset: H H KOMINISTER H.BILLMAN FÖDD 1791 DÖD 1853 P_s 476 V: 3 Baksidan: HH FRU M:G; BILLMAN FÖDD 1796 DÖD 1851 Vänstra korset: HÄR HVIL. COMMINISTER C.G. BERGH FÖDD 24/7 1795 DÖD 11/2 1864 LUC. 2:29.
Urvalskriterier: Gravvårdarnas utformning och placering längs ett av kyrkogårdens huvudstråk, lokalhistoriskt material – gjutjärn, inskription – titlar, miljöskapande.

Kvarter: 1A

Nr: 29

Tillkomst: 1866

Karakterisering: Rest kors av gjutjärn på sockel av sinnersten.

Inskription: EDVARD GERHARD VON GARRELTS FÖDD 8/8 1861 DÖD 20/3 1866 Baksidan: LÅTER BARNEN KOMMA TILL MIG, OCH FÖRMENER DEM ICKE; TY SÅDANA HÖREN GUDS RIKE TILL

Urvalskriterier: Gravvårdens utformning och placering längs ett av kyrkogårdens huvudstråk, lokalhistoriskt material – gjutjärn, inskription – bibelord, miljöskapande.

Kvarter: 1A

Nr: 33

Tillkomst: 1890

Karakterisering: Rest grovhuggen gravvård av granit, reliefhuggen inskription.

Inskription: ÅBOHISTRUN CRI. HINRIKSD. 1836-1890 S. LID

Urvalskriterier: Gravvårdens utformning – hantverksmässigt utförd, gravvårdens placering längs ett av kyrkogårdens huvudstråk, inskription – titel och ortnamn, liknande gravvård sannolikt rest över hennes make står på plats nr. 55-56 i kv. 1A, miljöskapande.

Kvarter: 1A

Nr: 34

Tillkomst: 1876

Karakterisering: Rest grovhuggen gravvård av granit. (liggande gravvård ingår inte i klassificeringen)

Inskription: HERMAN KOLTHOFFS FAMILJGRAV

Urvalskriterier: Gravvårdens utformning – hantverksmässigt utförd, gravvårdens placering längs ett av kyrkogårdens huvudstråk, lokalhistoriskt värde – del av släkten Kolthoff, miljöskapande.

Kvarter: 1A **Nr:** 37 **Tillkomst:** 1868
Karakterisering: Rest kors av gjutjärn.
Inskription: H.H. INGRID LARSDOTTER FRÅN
VAGNBROTORP FÖDD 13/7 1843 DÖD 24/10 1868 P.S.
482 V.6
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning och placering
längs ett av kyrkogårdens huvudstråk, lokalhistoriskt
material – gjutjärn, inskription – ortnamn och psalmsvers.

Kvarter: 1A **Nr:** 37 **Tillkomst:** 1868
Karakterisering: Rest kors av gjutjärn.
Inskription: MARIA OLSSON FRÅN NORETORP FÖDD
25/12 1867 DÖD 17/6 1868 Baksidan: KRISTUS ÄR MITT LIF
OCH DÖDEN ÄR MIN VINNIG
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning och placering
längs ett av kyrkogårdens huvudstråk, lokalhistoriskt
material – gjutjärn, inskription – ortnamn och bibelord.

Kvarter: 1A **Nr:** 37 **Tillkomst:** 1876
Karakterisering: Rest, obeliskformad gravvård av granit.
Inskription: FRU GERDA HOLMQUIST F. EDGREN
*17.10.1847 †8.5.1876 OCH SONEN AXEL *9.12.1870
†13.10.1879 JOH. 11.25.
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning och placering
längs ett av kyrkogårdens huvudstråk, inskription –
bibelord, miljöskapande.

Kvarter: 1A **Nr:** 39 **Tillkomst:** 1904

Karakterisering: Gravplats med stenram, rest gravvård av diabas och platta av gjutjärn.

Inskription: Rest gravvård: INGENIÖREN J.H. SUNSTRÖM 1820 – 1904 JOHANNA SUNSTRÖM FÖDD FRYXELL 1823 – 1876 Deras söner HJALMAR 1853 – 1880 IVAR 1866 – 1882 J.J. FRYXELL 1791 – 1874 Hans maka ELSA 1793 – 1858 Gjutjärnsplatta: HÄR HVILAR ELSA MARIA FRYXELL FÖDD BENGTSOON 4/3 1793 DÖD 2/2 1858

Urvalskriterier: Gravplatsens och gravvårdarnas utformning samt placering längs ett av kyrkogårdens huvudstråk, lokalhistoriskt material – gjutjärn, inskription – titel, personhistoriskt värde – uppgifter i Sunnemo sockenbok om att J.J. Fryxell kan ha varit en av Selma Lagerlöfs förebilder till karaktären Gösta Berling, miljöskapande.

Kvarter: 1A **Nr:** 40-41 **Tillkomst:** 1854

Karakterisering: Rest gravvård av gjutjärn.

Inskription: H:Hv: Br: Patr: E:Geijer FÖDD 16/3 1787 DÖD 14/1 1854

Urvalskriterier: Gravvårdens utformning och placering längs ett av kyrkogårdens huvudstråk, lokalhistoriskt material – gjutjärn, inskription – titel, personhistoriskt värde, miljöskapande.

Kvarter: 1A **Nr:** 42-43 **Tillkomst:** 1890-1910-tal

Karakterisering: Rest gravvård av diabas.

Inskription: Bruksförvaltaren C.W. WEINBERG
FAMILJEGRÄV

Urvalskriterier: Gravvårdens tidstypiska utformning och placering längs ett av kyrkogårdens huvudstråk, inskription – titel, personhistoriskt värde, miljöskapande.

Kvarter: 1A **Nr:** 48 **Tillkomst:** 1850-1870
Karakterisering: Rest kors av gjutjärn.
Inskription: HÄR HVILAR I. HOLM OCH HANS MAKÅ C.E. CHENON
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning och placering längs ett av kyrkogårdens huvudstråk, lokalhistoriskt material – gjutjärn, miljöskapande.

Kvarter: 1A **Nr:** 52 **Tillkomst:** 1920-1930-tal
Karakterisering: Rest gravvård av granit.
Inskription: GJUTMÄSTAREN JONAS JONSSON HAGFORS
HANS HUSTRU STINA FÖDD LUNDKVIST FAMILJEGRÅV
Urvalskriterier: Gravvårdens tidstypiska utformning, inskription – titel och ortnamn, miljöskapande.

Kvarter: 1A **Nr:** 55-56 **Tillkomst:** 1920-talet
Karakterisering: Rest, grovhuggen gravvård av granit.
Inskription: ÅBON H.HINRIKSON 1833 – 192... S.LID
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning, hantverksmässigt utförd, inskription – ortnamn, liknande gravvård sannolikt rest över hans maka står på plats nr. 33 i kv. 1A, miljöskapande.

Kvarter: 1A **Nr:** 60 **Tillkomst:** 1930
Karakterisering: Pulpetsten av granit.
Inskription: TROTJÄNARINNAN KAROLINA MAGNUSSON
 1842 – 1930 NORETORP
Urvalskriterier: Gravvårdens tidstypiska utformning,
 inskription – kvinnlig titel och ortnamn.

Kvarter: 1A **Nr:** 77 **Tillkomst:** 1941
Karakterisering: Rest gravvård av granit med
 bronsdekor. (övriga gravvårdar ingår ej i klassificering)
Inskription: NILS KOLTHOFF FÖDD DEN 30 – 11 1917
 STUPAD VID HANGÖ DEN 17 – 9 1941 VÄRMLANDS
 RUSTHÅLL RESTE VÅRDEN Bronsdekor: NORDENS FRIHET
 ÄRA SKYLDIGHET VILJA
Urvalskriterier: Gravvårdens speciella utformning och
 dekor (emblem för Centrala Finlandshjälpen), inskription
 – berättande.

Kvarter: 1B **Nr:** 35 **Tillkomst:** 1887
Karakterisering: Gravplats med stenram, omgärdning
 och rest gravvård av granit. (liggande gravvårdar ingår
 ej i klassificering)
Inskription: HEMMANSÄGAREN PETTER ANDERSSON
 I BJÖRKIL *1815 †1887 PS. 476 V.3 SONEN
 HEMMANSÄGAREN LARS J. PETERSSON *1862 †1912
Urvalskriterier: Gravplatsens utformning med stenram
 och omgärdande staket, gravvårdens tidstypiska
 utformning, inskription – titlar, ortnamn och psalmvers.

Kvarter: 1B **Nr:** 50-51 **Tillkomst:** 1857 och
 1839
Karakterisering: Två stycken resta kors av gjutjärn.
Inskription: Högra korset: H: Hv: JONAS OLOFSSON FÖDD
 10/7 1833 DÖD 1/9 1857 Vänstra korset: H:Hv: STEFAN
 IÖNSSON FÖDD 17 17/4 79. DÖD 18 13/3 39 Baksidan: H
 Hv MARIT OLSDOTTER FÖDD 17 22/2 81 DÖD 18 11/8 39
Urvalskriterier: Gravvårdarnas tidstypiska utformning,
 lokalhistoriskt material.

Kvarter: 1B **Nr:** 80 **Tillkomst:** 1870-1900
Karakterisering: Rest gravvård av granit med krönande kors av marmor.
Inskription: HEMMANSÄGAREN OLOF ISRAELSSON I NORE *1798 †1868 HANS HUSTRU MARIA JONSDOTTER *1803 †1877 ROM 6.23
Urvalskriterier: Gravvårdens tidstypiska utformning, inskription – titel, ortnamn och bibelord.

Kvarter: 1B **Nr:** 81 **Tillkomst:** 1915
Karakterisering: Rest gravvård av diabas med schablondekor.
Inskription: Hemmansägaren Anders Olsson Nore *3/10 1835 †4/3 1915
Urvalskriterier: Gravvårdens tidstypiska utformning, inskription – titel och ortnamn.

Kvarter: 1B **Nr:** 99A **Tillkomst:** 1858
Karakterisering: Rest kors av gjutjärn.
Inskription: SONEN ERLAND ERIKSSON FÖDD OCH DÖD 1847 Baksida: HÄR HVIL: KYRKOVÄRDEN ERIK ERLANDSSON FÖDD 13/3 1820 DÖD 16/11 PS. 468 V. 13
Urvalskriterier: Gravvårdens tidstypiska utformning, lokalhistoriskt material – gjutjärn, inskription – titel och psalmvers.

Kvarter: 1B

Nr: 111

Tillkomst: -

Karakterisering: Rest träkors med metallplakett för inskription.

Inskription: LÄRAREN ERIK GUSTAF FRÖDING *20-7 1892
†30-11 1934 SUNNEMO HEMBYGDSFÖRENING RESTE
VÅRDEN

Urvalskriterier: Gravvårdens speciella utformning,
material – träkors, inskription – titel och berättande text.

Kvarter: 1B

Nr: 113

Tillkomst: 1890-1910

Karakterisering: Rest gravvård av granit utformad som en stubbe.

Inskription: GUSTAV SPETSIG SKOGV. FAMILJEGRAV

Urvalskriterier: Gravvårdens speciella utformning,
inskriftion – titel.

Kvarter: 1B

Nr: 118

Tillkomst: 1890-1910

Karakterisering: Gravplats med stenram och rest gravvård av granit utformad likt en trädstam.

Inskription: HENRIK HÅKANSON FAMILJEGRAV GRÄS

Urvalskriterier: Gravplatsens utformning – stenram,
gravvårdens speciella utformning, inskriftion – ortnamn.

Kvarter: 1C **Nr:** 5 **Tillkomst:** 1922
Karakterisering: Rest, grovhuggen gravvård av granit. Träddekor i relief längs ena sidan.
Inskription: ÅBON KARL LARSSON FAMILJEG. TUTEMO REST 1922
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning, hantverksmässigt utförande, inskription – titel, ortnamn och berättande text, miljöskapande.

Kvarter: 1C **Nr:** 11 **Tillkomst:** 1910-1920-tal
Karakterisering: Rest gravvård av granit med bladdekor i relief på framsidan.
Inskription: JOHAN PERSSON FAMILJEGRAV TUTEMOTORP
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning, hantverksmässigt utförd, inskription – ortnamn, miljöskapande.

Kvarter: 1C **Nr:** 20 **Tillkomst:** 1920
Karakterisering: Liten rest gravvård av granit.
Inskription: HENRIK OLSSON *26/3 1848 †8/11 1918
Urvalskriterier: Gravvårdens tidstypiska utformning. En likadan gravvård finns på plats nr. 147 i kvarter 2A, detta visar på bruket att sätta upp likadana gravvårdar för att visa släktskap när gravsättningarna skett på olika platser i kyrkogårdens allmänning.

Kvarter: 1C **Nr:** 35 **Tillkomst:** 1918

Karakterisering: Mindre rest gravvård granit, grovhuggen med metallplakett för inskription.

Inskription: Här vilar Lars Andersson F. 1:10.1840 D.18:6.1918 "Striden slutad, segern vunnen." Halleluja!

Urvalskriterier: Gravvårdens speciella utformning. En likadan gravvård finns placerad i kvarter 2A, detta visar på bruket att sätta upp likadana gravvårdar för att visa släktskap när gravsättningarna skett på olika platser i kyrkogårdens allmänning. Insription – psalmvers/bilbelord.

Kvarter: 2A **Nr:** 6-7 **Tillkomst:** 1894

Karakterisering: Rest kors avgjutjärn, genombruten dekor.

Inskription: H.H. LARS GUSTAF JANSSON FRÅN TUTEMO FÖDD 18 24/2 68 OMKOM GENOM DRUNKNING 18 15/3 94 PS. 476:1.

Urvalskriterier: Gravvårdens tidstypiska utformning, lokalhistoriskt material – gjutjärn, inskription – ortnamn, berättande text och psalmvers.

Kvarter: 2A **Nr:** 11 **Tillkomst:** 1923

Karakterisering: Mindre rest gravvård granit, grovhuggen med metallplakett för inskription.

Inskription: Här vilar LOVISA Andersson F. 29:8.1836 D. 21:3.1923 "Striden slutad, segern vunnen." Halleluja!

Urvalskriterier: Gravvårdens speciella utformning. En likadan gravvård finns placerad i kvarter 1C, detta visar på bruket att sätta upp likadana gravvårdar för att visa släktskap när gravsättningarna skett på olika platser i kyrkogårdens allmänning. Insription – psalmvers/bilbelord.

Kvarter: 2A **Nr:** 147 **Tillkomst:** 1920
Karakterisering: Liten rest gravvård av granit.
Inskription: MARIA STINA OLSSON *22/4 1846 †15/6 1920
Urvalskriterier: Gravvårdens tidstypiska utformning. En likadan gravvård finns på plats nr. 20 i kvarter 1C , detta visar på bruket att sätta upp likadana gravvårdar för att visa släktskap när gravsättningarna skett på olika platser i kyrkogårdens allmänning.

Kvarter: 2AU **Nr:** Saknas **Tillkomst:** 1700-1800-tal
Karakterisering: Rest smideskors.
Inskription: S O D
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning – hantverksmässigt utförd, inskription – initialer.

Kvarter: 2B **Nr:** 2 **Tillkomst:** 1912
Karakterisering: Rest gravvård av diabas med schablondekor.
Inskription: SKOMAKAREN NILS OLSSONS FAMILJEGRAF
KRISTUS ÄR MITT LIF DÖDEN MIN VINNING WÅEDEN REST
1912
Urvalskriterier: Gravvårdens tidstypiska utformning, inskription – titel, bibelord och berättande, miljöskapande.

Kvarter: 2B **Nr:** 5 **Tillkomst:** 1912 och 1920-1930-tal

Karakterisering: En rest gravvård av diabas med schablondekor och en liggande gravvård av granit.

Inskription: Rest gravvård: HEMMANSEGAREN HÅKAN HÅKANSSON *12/4 1833 †20/2 1912 FAMILJEGRAF WÅRDEN REST AF HANS MAKAS 1912 Liggande gravvård: FRU MARIA HÅKANSSON ÅSGÄRDET, GRÄS *4/7 1837 †17/12 1914 VÄNSÄLL. IDOG. HJÄLPSAM FRU KLARA EKEBORHGH F. HÅKANSSON *17/9 1866 †1 GÄVLE 8/3 1906 I VÖRDNAD OCH TACKSAM ÅMINELSE

Urvalskriterier: Gravvårdarnas tidstypiska utformning, inskription – titel och berättande, miljöskapande.

Kvarter: 2B **Nr:** 19 **Tillkomst:** 1900-1920

Karakterisering: Rest grovhuggen gravvård av granit.

Inskription: TORPAREN SVEN JONSON FAMILJEGRAF TUTEMO

Urvalskriterier: Gravvårdens utformning – hantverksmässigt utförd, inskription – titel och ortnamn.

Kvarter: 2B **Nr:** 31 **Tillkomst:** 1910

Karakterisering: Rest gravvård av diabas med schablondekor.

Inskription: HÄR VILA F. NYBYGGAREN LARS PERSSON *10/4 1826 †3/2 1910 OCH HANS HUSTRU KERSTIN PERSSON *25/1 1823 †4/2 1910

Urvalskriterier: Gravvårdens tidstypiska utformning, inskription – titel.

Kvarter: 2B **Nr:** 86 **Tillkomst:** 1910-1920-tal
Karakterisering: Rest gravvård av diabas med schablondekor.
Inskription: Arrend. Erik Olsson Lid. Familjegrav.
Urvalskriterier: Gravvårdens tidstypiska utformning, inskription – titel och ortnamn.

Kvarter: 2B **Nr:** 97 **Tillkomst:** 1926
Karakterisering: Vitmålat träkors med metallplakett för inskription.
Inskription: KRISTINA LARSSON KVISTBERG 22/5 1862 – 15/2 1926
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning, material – trä, inskription - ortnamn. En likadan gravvård finns placerad på nr. 162 i kvarter 3A, detta visar på bruket att sätta upp likadana gravvårdar för att visa släktskap när gravsättningarna skett på olika platser i kyrkogårdens allmänning.

Kvarter: 2C **Nr:** 8 **Tillkomst:** 1911
Karakterisering: Rest gravvård av diabas med schablondekor.
Inskription: HÄR HVILAR VÅR ÄLSKADE OSKAR NILSSON FRÅN LID *28/8 1889 †15/2 1911 PS. 482
Urvalskriterier: Gravvårdens tidstypiska utformning, inskription – berättande och psalmvers.

Kvarter: 2C **Nr:** 38 **Tillkomst:** 1916
Karakterisering: Rest grovhuggen gravvård av granit.
Inskription: Smeden KARL EKELUND 1849-1916 TUTEMO
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning –
hantverksmässigt utförande, inskription – titel och
ortnamn.

Kvarter: 2C **Nr:** 137 **Tillkomst:** 1905-1928
Karakterisering: Rest gravvård av granit, triangulär
pelare på sockel. (inskriftionen finns på sockeln)
Inskription: SKRÄDDAREN J. HAFFLING 1841-1928
HUSTRUN INGEBORG F. OLSON 1839-1905
Urvalskriterier: Gravvårdens speciella utformning,
hantverksmässigt utförande, inskription – titel.

Kvarter: 2C **Nr:** 157 **Tillkomst:** 1910-1920-tal
Karakterisering: Liten pulpetsten av granit.
Inskription: Märtas grav
Urvalskriterier: Gravvårdens enkla utformning och
inskriftion.

Kvarter: 3A **Nr:** 4-5 **Tillkomst:** 1930-1940-tal

Karakterisering: Rest gravvård med reliefdekor, utförd i granit (liggande gravvårdar enbart värdefulla).

Inskription: HEMMANSÄGAREN ERIK J. ERIKSSON TÖMTE
1850 – 1940 HANS MAKAN ANNA ERIKSSON 1847 – 1931
FAMILJEGRAV

Urvalskriterier: Gravvårdens tidstypiska utformning, inskription – titel och ortnamn, miljöskapande.

Kvarter: 3A **Nr:** 28-29 **Tillkomst:** 1930-1940-tal

Karakterisering: Träkors med metallplatta för inskription.

Inskription: *1871 EMIL BENGTTSSON †1942 *1872 IDA
BENGTSSON †1936

Urvalskriterier: Gravvårdens utformning och material – trä.

Kvarter: 3A **Nr:** 54 **Tillkomst:** 1942

Karakterisering: Järnkors med metallplatta för inskription.

Inskription: Beata Mithander 1880 – 1942 Håkan
Mithander 1907 – 1986

Urvalskriterier: Gravvårdens utformning och material – järn. En likadan gravvård finns placerad på plats nr. 166 längre öster ut i samma kvarter, detta visar på bruket att sätta upp likadana gravvårdar för att visa släktskap när gravsättningarna skett på olika platser i kyrkogårdens allmänning.

Kvarter: 3A **Nr:** 106 **Tillkomst:** 1931

Karakterisering: Liggande gravvård av granit.

Inskription: MARIA GRÖNQVIST 1849 – 1931

Urvalskriterier: Gravvårdens utformning. En likadan gravvård finns placerad på plats nr. 115 längre öster ut i samma kvarter, detta visar på bruket att sätta upp likadana gravvårdar för att visa släktskap när gravsättningarna skett på olika platser i kyrkogårdens allmänning.

Kvarter: 3A **Nr:** 115 **Tillkomst:** 1933

Karakterisering: Liggande gravvård av granit.

Inskription: OLOF GRÖNQVIST 1846 - 1933

Urvalskriterier: Gravvårdens utformning. En likadan gravvård finns placerad längre öster ut i kvarteret nr. 106, detta visar på bruket att sätta upp likadana gravvårdar för att visa släktskap när gravsättningarna skett på olika platser i kyrkogårdens allmänning.

Kvarter: 3A **Nr:** 162 **Tillkomst:** 1926

Karakterisering: Vitmålat träkors med metallplatta för inskription.

Inskription: NILS LARSSON KVISTBERG 21/12 1856 24/12 1926

Urvalskriterier: Gravvårdens utformning och material - trä. En likadan gravvård finns placerad plats nr. 97 i kvarter 2B, detta visar på bruket att sätta upp likadana gravvårdar för att visa släktskap när gravsättningarna skett på olika platser i kyrkogårdens allmänning.

Kvarter: 3A **Nr:** 166 **Tillkomst:** 1927
Karakterisering: Järnkors med metallplatta för inskription.
Inskription: LARS MITHANDER 1840 - 1927
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning och material – järn. En likadan gravvård finns placerad på plats nr. 54 längre öster ut i samma kvarter, detta visar på bruket att sätta upp likadana gravvårdar för att visa släktskap när gravsättningarna skett på olika platser i kyrkogårdens allmänning.

Kvarter: 3B **Nr:** 12-13 **Tillkomst:** 1932
Karakterisering: Smideskors med metallplatta för inskription.
Inskription: MARIA STINA PERSSON F. NILSSON *15/9 1859 †8/2 1932
Urvalskriterier: Gravvårdens utformning och material – smidesjärn, gravvården stod troligen på en allmän gravplats.

Kvarter: 3B **Nr:** 101-103 **Tillkomst:** 1940-tal
Karakterisering: Rest gravvård av granit.
Inskription: SYSKONEN SVANBERG BRUNO ANNA OLIVIA ASPÅSEN
Urvalskriterier: Gravvårdens tidstypiska utformning, visar på traditionen med syskongravar.

Kvarter: 3D **Nr:** 32 **Tillkomst:** 1920-tal
Karakterisering: Gravplats med järnstaket och metallplatta för inskription på grinden (smideskorset ingår inte i klassificeringen).
Inskription: Vilorum för Olov Eriksson Gräs
Urvalskriterier: Gravplatsens utformning – kyrkogårdens enda järnstaket, tidstypisk utformning.

Kvarter: Utan nr., står till vänster om västra entrén

Tillkomst: 1871

Karakterisering: Rest gravvård av marmor, står ej på ursprunglig plats.

Inskription: ODALMANNEN OLOF STEFANSSON FRÅN GRÅS FÖDD 11 DEC 1805 DÖD 16 JAN 1871

Urvalskriterier: Gravårdens tidstypiska utformning, material – marmor, inskription – titel och ortnamn.

VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR SUNNEMO

Kvarter 1A: 30-31, 32, 44-45, 46-47, 49, 51, 59, 61, 65, 69A, 70, 72, 73-74, 76 och 78.

Kvarter 1B: 1, 47, 48, 49, 54, 67, 87, 98, 102, 109, 116 och 119.

Kvarter 1C: 4, 10, 16, 17-18, 37-38, 39, 40, 41, 44, 45, 46 och 50.

Kvarter 2A: 2, 8, 112-114, 136, 147 och 151.

Kvarter 2B: 3, 53, 88, 90, 96 och 103.

Kvarter 2C: 4, 7, 19, 25, 36-37, 104 (136), 151-152, 154, 167-168, 171 och 179.

Kvarter 3A: 2, 3, 4-5 (liggande gravvård), 6, 38-39, 65, 66 och 83.

Kvarter 3B: 4-6, 120-122, 130-131, 139, 140, 141, 146 och 154.

Kvarter 3C: 3-4, 9-12, 13-14, 104-107 och 137-138.